

Habitar la formació de persones adultes

editorial

carpeta

Usual rima amb mansesa? Des del malestar al bon viure: una consciència crítica que canvia a cadascú i al món des de l'estil de vida i des del treball

Lucia Bertell • 7

Les altres alfabetitzacions. Habitar l'educació d'adults: el treball dels nous educadors d'adults i l'aprenentatge al llarg de la vida

Paula Guimarães, Institut d'Educació, Universitat de Lisboa • 26

Formar-se per a la vida o viure l'educació i la formació?

Licínio C. Lima, Universitat de Minho • 36

Habitar l'educació de persones adultes. Un espai, encara, per a la cura

Clara Arbiol Gonzalez, Universitat de València • 43

Una formació de persones adultes singular que arrela...

Maria Dolores Jurado Jiménez, Universitat de Sevilla • 51

contínua

Refundar la crítica en educació en els temps de capitalisme globalitzat

Marco Raúl Mejía J., Planeta Paz, Expedició Pedagògica Nacional • 65

persones, territoris i experiències

Educació al llarg de la vida i pràctiques educatives

Rosa M. Falgàs, ACEFIR i Joan Tañà, CFA Nou Girona i ACEFIR • 81

Algunes reflexions sobre el quefer docent des del centre d'FPA que co-habite

Iolanda Corella i Llopis, Centre Públic Municipal d'FPA d'Almussafes • 87

Habitar el món: un projecte d'educació pel desenvolupament

Gemma Villanueva Bohigas, Centre d'E. P. A. Camp Rodó, Palma • 97

Formació de Persones Adultes: El territori com espai de vida educativa...

Dolors Monferrer Ferrando • 106

Aula 3: teatre al CEPA Son Canals

Maria Josep Carrasco Escandell, CEPA Son Canals • 111

investigació

Universitat i neoliberalisme: performativitat, competitivitat i productivisme

Alfredo Veiga-Neto, Maura Corcini Lopes • 121

Pedagogia crítica i decolonial en els temps de Trump. Entrevista a Peter McLaren

Pablo Cortés-González • 133

arxiu dialogica

La Troca, una escola comunitària de formació de persones adultes

La Troca • 147

fotografia

Seminari: educació popular, acció sociopolítica i ciutadania, 2005 • 155

llibres

Freire y educación. Antonia Darder • 157

Reiventando Freire. Moacir Gadotti; Martin Carnoy, Organitzadors • 158

Sumari

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

Pedagogia crítica i decolonial en els temps de Trump

*Entrevista a Peter McLaren realitzada per Pablo Cortés-González
Traducció: Rosa Navarro i Juanma Sanchis*

En el panorama internacional vivim en una etapa convulsa pel que fa a les polítiques socials i educatives d'estil neoconservador i els discursos socials respecte a les minories ètniques, identitats i migració. Quin paper està jugant en aquest sentit EUA? I, tot i que encara puga ser prompte per a valorar, quina opinió t'ofereix el trànsit discursiu i polític de l'Administració Obama a Trump?

He sigut profundament crític amb tots els presidents dels Estats Units des que vaig emigrar de Canadà a Estats Units en 1985. De 1953 a 1959, el president republicà Dwight D. Eisenhower va ajudar a derrocar el govern iranià, democràticament triat, a través dels esforços de la CIA. Tenim l'enderrocament per part de la CIA del primer ministre Mohammad Mossadegh a Iran. Les mateixes tàctiques de la CIA es van utilitzar en el Congo, Guatemala, Indonèsia i Egipte, que més tard van servir com a model a Vietnam, Guatemala, Cuba, Afganistan i Nicaragua. Tot açò es pot comprovar en multitud de fonts. Els Estats Units han instituit i normalitzat la “guerra de baixa intensitat” com la seua política exterior. Pense, per exemple, en la campanya d'Obama dels drons; els efectes han sigut devastadors.

Els atacs amb drons d'Obama al Pakistan, no sols es van dirigir a ciutadans a títol individual, sinó també van apuntar a aquells que intentaven assistir i rescatar els ferits, incloent-hi els que van assistir als funerals dels que havien sigut recentment assassinats. Obama, estant en la presidència, ha empresonat i deportat a milers d'immigrants indocumentats cada any, va recolzar programes massius de vigilància i va ser extremadament dur amb els denunciants.

En definitiva, era un president neoliberal, amb certa consideració per la classe treballadora. Va ser el campió de la classe capitalista transnacional. Per descomptat que des dels anys huitanta, el neoliberalisme —desenvolupat en els fluxos financers, la privatització dels serveis públics, el desmantellament dels sistemes de benestar social i el creixement de les zones de salaris baixos en tot el país—, ha estat fermament assentat als Estats Units. Des de mitjans dels anys setanta, observem taxes de natalitat més baixes i augments més lents de la productivitat. A mesura que passava el temps presenciem menys ocupació i major desigualtat. La recessió va seguir a la recessió.

He seguit el treball del meu amic William I. Robinson durant més d'una dècada. Robinson aporta algunes anàlisis rellevants sobre la crisi econòmica actual, que es repeteixen —en distint grau— de les anteriors. He rescatat aquestes mateixes idees en altres entrevistes. En primer lloc, assenyala Robinson que des dels anys huitanta hi ha una correlació directa entre l'escalada de les desigualtats global i l'alliberament dels mercats mundials, la desregulació, el lliure comerç, etc. Segons Robinson, aquest és un fet empíric que desmenteix les afirmacions neoliberals. Com a testimoni de l'incrèible avanç de les desigualtats, trobem en els informes d'Oxfam —publicats cada gener sobre anys anteriors i coincident amb les reunions del Fòrum Econòmic Mundial (WEF meetings) en Davos—, dades prou dramàtiques dels desajustos dins i entre els països en tot el món.

En segon lloc, assenyala Robinson que els països que han registrat les majors taxes de creixement i prosperitat d'aquesta era neoliberal, són precisament els que no han seguit la prescripció neoliberal de la desregulació i la retirada de l'Estat, en particular de Xina.

Robinson assenyala una altra qüestió important. El tercer element és que històricament els països que s'han industrialitzat i desenvolupat, mai ho han fet a través de polítiques de lliure mercat, ni Estats Units, ni Europa, ni Japó i ara tampoc Xina. Tots han seguit una intensa intervenció estatal per a orientar les forces del mercat, els sectors públics, la protecció de la indústria, etc. En altres paraules, trobem correccions històriques entre el desenvolupament i el rebuig de les polítiques neoliberals i, en canvi, cap evidència històrica per a recolzar les polítiques neoliberals.

I, finalment, Robinson testifica que molts altres activistes ambientals han afirmat que estem a la vora d'un holocaust ecològic, com ho confirma el 97% de les evidènci-

es científiques, i que qualsevol salvació requereix una intervenció massiva dels estats per a redirigir (si no suprimir) les forces del mercat, la qual cosa és un anatema per als liberals i neoliberals. Inclús si es demostra que el neoliberalisme augmenta el creixement, que no ho fa, el tipus de creixement no regulat que genera està creant un estrall ecològic. Utilitzant una dada empírica, Robinson sosté que en les últimes dècades del neoliberalisme, hi ha una correlació directa, d'una banda, entre el capital alliberador i els mercats del control i la regulació estatal i pública, i, d'altra banda, un augment real de les emissions de gasos d'efecte d'hivernacle i la destrucció ambiental.

Així, els nostres esforços s'han enfocat en la lluita contra la crisi de la globalització capitalista des dels anys huitanta. Ara hem tingut l'arribada d'un protofeixista cum bonapartista amb el nom de Donald Trump, que s'aprofita de la inmisericòrdia i la desesperació de la gent pobre i treballadora, i fingeix ser el seu salvador. Tant Bonaparte com Trump van usar la retòrica del nacionalisme i el malestar racial i ambdós van prometre portar els seus països de nou a la seua antiga glòria. Trump és un demagog, un nacionalista i algú a qui jo anomenaria la supremacia blanca, capitalista, misògina, egocèntrica (després de Freud), i que és expert a crear bocals expiatoris, especialment els mexicans i els musulmans. Aquests punts envien un missatge molt clar als americans blancs, de la mateixa manera que el missatge de Bonaparte va ressonar clar al llaurador: El problema és el proletariat urbà i els seus líders socialistes! Trump es pinta com l'enemic de la globalització neoliberal i Hillary Clinton com la seua campiona. Inclús hi ha hagut alguns esforços recents per a comparar la lògica del trumpisme amb la del peronisme en l'Argentina i inclús amb la del «chavisme» a Veneçuela.

Crec que açò és una interpretació superficial del peronisme i del «chavisme» i encara més superficial en els seus intents de vincular aquestes ideologies i pràctiques polítiques amb Trump. En el cas del president Hugo Chávez, a qui vaig tindre el privilegi de conèixer tant al Palau de Miraflores com en el seu programa setmanal de televisió *Aló Presidente!*, mentre treballava per la causa bolivariana a Veneçuela, comparar el trumpisme amb el «chavisme» és un insult al record de Chávez. Chávez clarament va ser seriós a l'hora d'ajudar els pobres, i no havia nascut, com Trump, amb una cullera d'argent en la boca. Va créixer en el barri; i estava disposat a defensar les classes treballadores i els llauradors contra tot pronòstic. Em pareix que les preocupacions de Trump per les classes treballadores eren part d'una xarada magistral per a aconseguir ser elegit.

És important recordar que la política exterior i domèstica dels Estats Units sempre ha estat impulsada per la lògica de l'economia neoliberal administrada per mitjà d'una mètrica de mercat macrofísica de poder i un conjunt de tàctiques de govern que sotmet tot al seu pas a un procés de monetització, i que simultàniament trans-

forma en forma de mercaderia tot i a tots dins del nostre univers social. Inclús les esferes no generadores de riquesa com la salut, l'exercici, el ball i l'elecció d'entreteniment se sotmeten a la tecnocràcia del mercat, mentre que tota la vida social i cultural es converteix en allò que valdrà en el futur; és a dir, pel seu “valor especulativament determinat” a mesura que es tornen a convertir en manifestacions de sang, ossos i cartílags del capital humà si es jutja per la “marca” que ha sigut creada per la producció social de la nostra força de treball que es genera en condicions aïllades al nostre fer. Així que contra Obama plantejem preguntes: Com anirem més enllà d'una nova narrativa d'esquerres, de redistribució i de defensa dels serveis públics? Com podem alçar i dirigir un paradigma social i polític antagònic al neoliberalisme? Com poden transferir-se les formes del poder popular des de baix a un nou bloc històric? Com ens recomponem en un front unit anticapitalista? Trump és un fals populista, un bonapartista.

La persona que més em preocupa és Steve Bannon. El nomenament de Trump més perillós de tots és, al meu entendre, el de Steve Bannon, assistent del president i estrateg cap del govern de Donald Trump —i l'apocalíptic resident de l'Ala Oest— i anteriorment president executiu de la dreita de l'“alt-right *Breitbart News*”, qui ha admés obertament admirar a Dick Cheney, Darth Vader i Satanàs. Bannon porta a la Casa Blanca un grotesc i gangrenós culte al *Gemeinschaft*. El seu objectiu és desconstruir “l'estat administratiu”, però els seus intents estan sent soscavats pel que alguns crítics han anomenat “l'estat profund”, un tipus de govern a l'ombra, sobre el qual Dwight Eisenhower va advertir el poble nord-americà. Eisenhower es va referir a l'estat profund com el “complex industrial militar”, però ha estés els seus tentacles des de l'època d'Eisenhower. Bannon segueix religiosament les interpretacions pseudocientífiques d'historiadors aficionats i desacreditats, William Strauss i Neil Howe, que creuen que estem en la cua d'un cicle històric de la història americana (aquests són cicles predicibles de quatre parts, dels quals Strauss i Howe el denominen Quart Torn i es basen en una sèrie d'arquetips generacionals —els artistes, els profetes, els nòmades i els herois— durant els quals sorgirà un heroi/líder conegut com el Campió Gris, figura d'un home fort messiànic per a evitar la destrucció dels Estats Units i la civilització judeocristiana i occidental. Si Trump està d'acord amb la cosmovisió de Bannon (que aparentment sembla així), i si el mateix Trump creu que ell és el Campió Gris (coneixent a Trump, això no seria molt difícil d'imaginar), la presidència de Trump podria estar en el seu camí final cap a una batalla apocalíptica i omnicida amb les forces de “l'Islam radical” i Xina. En 2016, Bannon va fer aquest comentari al biògraf de Reagan Lee Edwards: “Anem a la guerra en els Mars del Sud de Xina en els pròxims cinc o 10 anys, no?” Encara que sent aïllacionista impertinent, Bannon pareix posseir la seua recent influència per a persuadir Trump i per a ajudar a forjar la seua cosmovisió en el propi model. Trump és profundament susceptible als addictes a la conspi-

ració com Bannon, i menys propens a respondre als crits d'abandó de les famílies in-
duïdes per un sistema de capitalisme d'austeritat brutal que ha patit una dramàtica
pèrdua d'ingressos des de la Gran Recessió, mentre que els ingressos de les famílies
enriquides augmenten.

Bannon s'ha referit repetidament a una novel·la francesa racista dels anys 70,
El campo de los santos de Jean Raspail, per a explicar la seua cosmovisió. El llibre,
una vegada lloat per William F. Buckley, descriu la presa de possessió de França i Oc-
cident pels anomenats immigrants del tercer món que van portar a la destrucció de
la civilització occidental. En 2013, Bannon va elogiar el senador Joe McCarthy de la
fama de "McCarthyism", i ha comparat la infiltració comunista d'Amèrica durant la
Guerra Freda a una invasió ideològica per part de la Germandat Musulmana en l'ac-
tual Washington DC.

Tal influència és la de Bannon, que pareix estar venent les seues opinions extre-
mes sense ser rival per a "l'estat profund" —el complex militar-industrial, Wall Street,
les agències de seguretat nacional, la CIA, la Seguretat Nacional i els Comitès de De-
fensa i Intel·ligència del Congrés—.

Com afecta aquest canvi de discurs i la seua necessària implicació en les polítiques socials cap als sistemes i models educatius?

Com he dit moltes vegades, no estic interessat a fer que l'educació siga més efec-
tiva, eficient, o de bon funcionament, o reeixida. Ja és prou reeixida. Però, què l'es-
tà fent tan reeixida? Aqueixa és la pregunta que turmenta aquesta generació i a totes
les generacions anteriors. En la seua forma actual, l'educació té èxit a crear les con-
dicions de possibilitat perquè el capitalisme es reproduïska. El meu treball com a edu-
cador crític és pertorbar aquest procés i ajudar a redirigir el propòsit de l'educació a
reconstruir una alternativa socialista i democràtica al capitalisme. Al llarg dels anys,
Glenn Rikowski, altres educadors marxistes i jo mateix, hem afirmat enèrgicament
que l'educació ha sigut comercialitzada i està involucrada en un mercadeig molt es-
pecial, en la força de treball i en la seua producció social. La força de treball té el po-
tencial de crear més valor del que es necessita per a mantindre i reproduir-se, i per
aquesta raó se situa realment com la base de la producció capitalista. L'educació s'in-
teressa en la forma de valor de la mercaderia i també, per descomptat, en la produc-
ció social de la força de treball.

I com Rikowski i jo hem observat, les escoles estan interessades a fabricar i refor-
çar les habilitats, atributs personals i altres atributs de la força de treball dels estudi-
ants com treballadors potencials, com a part de l'enfortiment del procés de treball ca-
pitalista en si. Rikowski assenyala que les formes preses com a part de la producció
social de la força de treball seran contextualment específiques pel que fa a les qüesti-
ons de temporalitat, ubicació, pràctiques institucionals i qüestions semblants. Aquest

procés de producció, que intenta integrar els estudiants en les institucions educatives i en la societat en general, està sempre enredat en antagonismes i contradiccions socials a mesura que les escoles continuen disciplinant els estudiants per a desenvolupar determinats atributs de poder de treball per a l'augment del capital, per a les necessitats dels canvis i formacions dins del mercat capitalista. La força de treball té un valor d'ús particular per al capital, ja que la seua transformació en treball per part del treballador o estudiant crea la plusvàlua que el capital necessita per a alimentar-se. Les institucions educatives exigeixen el compliment com un atribut específic de la força de treball de l'estudiant, ja que el capitalisme necessita agents amb tipus específics de qualitats que puguen romandre desconcertats per les formes en què ajuden el capital a créixer i expandir-se.

La utilització de la força de treball per part dels capitalistes exigeix l'aquiescència a un cert tipus de formació o pedagogia, que podria descriure's com una pedagogia de la domesticació, ja que l'educació adquireix una determinada forma de producte. El mercat global està inundat de corporacions, assistides per un radar semblant a un vampir per a detectar els beneficis, ja que tracten d'expandir el mercat de l'educació en llocs geopolítics vulnerables.

Trump va nomenar Betsy DeVos, una rica, conservadora i cristiana campiona de la indústria de l'escola *xàrter* de milers de milions de dòlars (i, com a punt d'interès, germana d'Erik Prince, fundador de la infame empresa militar privada que va fer titulars internacionals al setembre de 2007 després que els seus Operatius van abatre 17 civils iraquians, incloent-hi un xiquet de 9 anys en la Plaça Nisour de Bagdad). El vicepresident Mike Pence va trencar un empat en la nominació de DeVos i va entregar el futur dels nostres fills a una dona de negocis que planeja radicalment desmantellar l'educació pública. El senador Steve King d'Iowa va introduir recentment la HR 610, *The School Choice Act*, un projecte de llei dissenyat per a eliminar l'Acta de Primària i Secundària de 1965, que va ser part de la "Guerra contra la Pobresa" de Lyndon B. Johnson, i representants de Maryland, Texas i Arizona que es van unir a la porga proposada. La HR610 usará fons federals per a crear "subvencions en bloc" amb l'objectiu d'usar-les per a distribuir una part dels fons als pares que decideixen matricular el seu fill en una escola privada o ensenyar els seus fills a casa en compte de bronzejar-se en una escola. També disminuiria seriosament els estàndards nutricionals per a esmorzars gratuïts destinats a xiquets pobres.

Ja els mestres han sigut castigats per mostrar cartells "multiculturals" que tracten de fomentar el respecte a la diversitat. Recentment, es va ordenar als mestres de l'Escola Secundària Westminster en el comtat de Carroll, Washington, que retiraren cartells pro diversitat que havien col·locat al voltant de la seua escola, i que representaven dones llatines, musulmanes i negres. Els mestres van ser acusats de ser anti-Trump o estar "polititzats". La pròxima vegada que algun "expert" educatiu et diga

que se suposa que l'ensenyança és —o podria ser— neutral, no els cregues! Només el 4 per cent del sistema escolar del comtat de Carroll s'identifica com a minoria. Algú se sorprén? La hipòtesi oculta que subjau a tals posicions és la proposició que els actes d'alabança de la diversitat i la inclusió són d'alguna manera independents de la idea de seguretat nacional. La lògica pareix suggerir que els cartells que elogien la diversitat i la inclusió han de ser contrarestats per quelcom que suposadament representa un sentit oposat: la guerra de Trump contra els immigrants indocumentats. Què ha sigut de la professió d'ensenyar quan no podem mostrar la diversitat racial i ètnica en les parets de les nostres aules?

Si la diversitat, la inclusió i l'acollida dels immigrants és, suposadament, un dels pilars sobre els quals es va construir Estats Units? Llavors, la lògica d'aquesta prohibició en si mateixa és repressiva, no neutral. Però ens ha d'ensenyar alguna cosa. Ens ensenya que un altre pilar de la cultura nord-americana és el ritual de boc expiatori dels immigrants. Un sistema democràtic que obté un avantatge per a tots els immigrants és un sistema que obté un avantatge per a tots nosaltres. L'administració Trump, al contrari, exhibeix un *bellum omnium contra omnes* —la guerra de tots contra tots—, posició en què els immigrants no són benvinguts i obtenen un avantatge de seguretat per a una població que ha oblidat les seues pròpies arrels immigrants.

Oblidar les nostres arrels és una de les conseqüències de prohibir els llibres. A penes mesos després que Trump guanyara les eleccions, la legislatura de l'estat d'Arkansas va introduir un projecte de llei per la representant Kim Hedren —HB1834— que intenta prohibir a les escoles públiques de l'estat l'assignació de llibres o un altre material escrit per l'autor i historiador Howard Zinn, possiblement l'historiador nord-americà més important de l'esquerra. El projecte de llei prohibeix qualsevol de les obres de Zinn escrites entre els anys 1959 i 2010 per a ser utilitzades en les escoles públiques o en escoles públiques amb matrícula oberta. En 2013, l'exgovernador republicà d'Indiana, Mitch Daniels, va intentar extraure tot el treball de Zinn de les aules de tot Indiana. Daniels és ara president de la Universitat de Purdue. Recentment, DeVos va publicar una declaració sobre universitats històricament negres (HBCUs): aquestes institucions eren “vertaderes pioneres pel que fa a l'elecció de l'escola”. Açò només mostrava la ignorància arrogant de DeVos sobre el context històric que rodejava la creació d'institucions històricament negres d'ensenyances superiors. Els col·legis i universitats històricament negres no van ser creades per lliure elecció, com afirma DeVos, sinó perquè els negres d'aquella època, que abans eren esclaus, no tenien opcions. Amb Trump, estem descobrint que el valor de les accions de les ‘universitats privades amb fins lucratiu’ ha augmentat des de la seua elecció i des de la seua promesa de desmantellar les regulacions federals.

Aquestes universitats amb fins lucratiu són institucions educatives legítimes només de nom. En realitat, són poc més que fàbriques de somnis destinades a fer que

els seus inversionistes i gerents siguen rics. Es venen agressivament als militars. Un grup de treball organitzat per Trump explorarà noves formes de desregular l'educació superior nord-americana. Serà dirigida per Jerry Falwell, Jr., un evangelista i president de la universitat cristiana evangèlica, Liberty University, que va generar 600 milions de dòlars d'ingressos en 2013. Pel fet que és una institució religiosa i tècnica-ment una institució no lucrativa, no paga impostos sobre els seus ingressos. Falwell i institucions com la seua es beneficiaran enormement si les regulacions federals se suspenen sota l'administració de Trump. Quina meravellosa Universitat és aquesta! L'administració de Trump buscarà en ella, una institució model.

La Liberty University ensenya els estudiants que la Terra només existeix des de fa alguns milers d'anys i que els dinosaures i els sers humans van viure al mateix temps — tal vegada van ser entrenats com a mascotes?—. Jerry Falwell Jr. insta els seus estudiants a portar armes ocultes al campus (per descomptat, han d'obtindre els permisos en primer lloc, però això no és molt difícil) perquè puguen protegir-se ells mateixos i els seus companys contra els terroristes islàmics. Però tot açò pareix tindre sentit en un món on l'excés de capital amb excedents simultanis de sobreapropiació i dificultats de valoració, són responsables del deteriorament de les condicions econòmiques, laborals i ambientals del 99% de la població. Especialment ara amb la presidència de Trump, una “guerra contra el treball” està en marxa a nivell nacional i internacional, i la manera de comprometre una guerra contra el treball és privatitzant les escoles.

L'economia mundial no és una presa de decisions cooperativa o col·lectiva, sinó que s'ha convertit en una economia política de depredació: el capitalisme d'austeritat que ha creat precaris més que proletaris, que viuen sota la inseguretats financera i és aquesta inseguretats utilitzada pels capitalistes com a forma de control sobre la força de treball. Com han assenyalat Peter Hudis i altres marxistes, hui el desbordament del capital no pot trobar fàcilment retorns màxims (la crisi de la valoració del capital), per tant, l'excés de capital es transforma en una crisi financera políticament permesa. Hem vist l'economia convertir-se en una forma de capitalisme de casino: el fetixisme de preus confon el creixement dels preus de venda amb el creixement del valor real; generant-se enormes apostes sobre les fluctuacions del mercat. En última instància, el món financer controla la producció, la premsa, la política i, per descomptat, l'educació. L'Imperi s'ha convertit en una forma de vida. En la terra de Trump, les escoles es convertiran, més que mai, en escoles de l'Imperi.

Els estudis culturals a Llatinoamèrica es caracteritzen pel seu caire crític cap a la cultura hegemònica. D'una banda, cap a on hauria de dirigir-se el camp dels estudis culturals per a representar una opció de transformació a Llatinoamèrica? D'altra banda, com plantejges la relació cultura-educació? quines serien les línies sobre les quals hauríem

d'obrir el debat o continuar debatent sobre aquest tòpic? quins serien els temes emergents?

Totes aquestes són excel·lents preguntes. No conec bé els estudis culturals a Amèrica Llatina, així que intentaré abordar la majoria de les qüestions que planteja en una resposta. Sóc un gran admirador de Ramón Grosfoguel, Aníbal Quijano, Buenaventura de Sousa Santos i, especialment, d'Enrique Dussel. He après molt dels pensadors llatinoamericans, que han sigut traduïts a l'anglès, ja que el meu espanyol és vergonyosament roí. Actualment estic treballant en el camp de la teologia de l'alliberament, sobretot de la tradició llatinoamericana. Treballe des de la perspectiva de la teologia de l'alliberament, com a catòlic i com a marxista. Açò no pareix molt inusual a Amèrica Llatina, però als Estats Units no és comú.

Després de tot, l'administració Reagan va intentar destruir la teologia de l'alliberament, mitjançant la formació d'esquadrons de la mort, propaganda i altres mitjans subversius. No necessite recordar-los els horrors que s'han produït a Xile, Guatemala, El Salvador, Argentina, Brasil i altres països llatinoamericans, a les mans sagnants dels Estats Units, el país que continua sent la major amenaça per a la pau mundial. Els teòlegs de l'alliberament, els sacerdots i les monges, van ser assassinats i els llauradors van ser assassinats en nombres difícils d'imaginar. El Papa Francisco s'ha abalanzat sobre la porta, encara que siga lleugerament, per a donar a la teologia de l'alliberament un poc d'aire. El Papa Francisco no és un seguidor de la teologia de l'alliberament, sinó més aïna algú que està molt en sintonia amb La Teologia de la Gent. Comparteix moltes similituds amb la teologia de l'alliberament. El meu enfocament també ha sigut l'humanisme marxista, des de mitjans dels anys noranta, i el treball de Raya Dunayevskaya en particular.

El marxisme i el catolicisme han tingut una interessant història col·lectiva. La meua perspectiva crítica, o allò que denomine "multiculturalisme revolucionari", continua sent part del meu treball, igual que la busca d'una pedagogia descolonitzadora. No obstant això, a mesura que aquest treball es va expandir als Estats Units, sempre vaig sentir que la "tesi d'interseccionalitat" minimitzava l'impacte de la globalització capitalista, almenys la forma en què aquesta teoria es va desenvolupar a Amèrica del nord. Vaig començar a concentrar-me en el treball de Fanon i, més tard, en la invenció de la raça blanca durant el període de plantocràcia colonial en Virgínia. Per a mi, el capitalisme sempre va ser el centre de les meues investigacions. Però també hi ha el perill d'avançar massa en la direcció oposada: reduir la raça a la classe. Als Estats Units s'està tornant un poc més acceptable parlar de classe. Els enfocaments nord-americans al multiculturalisme des dels anys 80, es van centrar en tòpics, principalment, sobre la raça i la igualtat d'oportunitats i els resultats educatius.

Per descomptat, els educadors marxistes van parlar de les formes radicalitzades i sexistes d'explotació capitalista, però en les escoles d'educació, la discussió sobre in-

terculturalitat o multiculturalisme va estar dirigida principalment al respecte a la diversitat i a la diferència i la lluita per trobar i celebrar la seua identitat ètnica. Açò no va ser un problema en el que ve sent; no obstant això, no va haver-hi pràcticament cap intent de vincular el racisme a les relacions i forces de la producció capitalista transnacional. Crec que els problemes de racisme i de ràbia antiimmigrant poden atribuir-se a la polarització social mundial vinculada al fenomen de la sobreacumulació capitalista, a la sobreexplotació de les nacions perifèriques i als intents de la classe capitalista transnacional de sostindre el guany per mitjà de la militarització, l'acumulació, l'especulació financera i el saqueig de les finances públiques. També pot ser rastrejada històricament a epistemologies de la violència i vinculada als genocidis provocats per la invasió i colonització de les Amèriques i l'existència dels Estats Units com un "Estat colonitzador", com ja Grosfoguel i altres han argumentat.

Ací, la violència pot ser considerada com fundacional per a la lògica cartesiana de l'epistemologia occidental, com la veritat universal sobre la qual tots els nostres enteniments del món han de confiar. Tal violència pot veure's a través d'una sèrie d'estructures institucionals, incloent-hi l'educació i, en particular, a través d'enfocaments "bancaaris" de l'ensenyança que impedeixen el diàleg i, per tant, privilegien l'epistemologia occidental, ometent i esborrant sistemàticament altres cosmovisions. De fet, Paulo Freire sosté que el diàleg produeix necessàriament epistemologies basades en posicions socials particulars. No és sorprenent que les condicions històriques que ens han portat a un lloc de dominació occidental estiguen vinculades a relacions socials "no dialògiques", com sosté Grosfoguel. Ramón Grosfoguel, Enrique Dussel, Aníbal Quijano i altres pensadors decolonials han argumentat de manera convincent que l'*ego cogito*, que subjau al concepte de modernitat de Descartes, va reemplaçar a l'anterior perspectiva cristiana dominant per una concepció secular, com la política monolítica i sense equilibri del coneixement, atribuïda principalment a l'home blanc europeu.

La suposada separació i superioritat de la ment sobre el cos de l'*ego cogito* estableix un sistema de coneixement dissociat del posicionament del cos en el temps i l'espai i aconsegueix una certesa de coneixement —com si habitara un univers solipista— mitjançant un monòleg intern aïllat de relacions socials amb altres sers humans. Aquest *ego cogito* no va caure sobtadament del cel; va sorgir de les condicions històriques i epistèmiques de la possibilitat desenvolupada a través de l'*ego conquiro* (et conquiste, per tant, sóc), i el vincle entre els dos, és l'*ego extermino* (t'extermino, per tant, sóc). Grosfoguel i Dussel sostenen que l'*ego conquiro* és el fonament del "Ser Imperial", que va començar amb l'expansió colonial europea en 1492, quan els blancs van començar a pensar en si mateixos com el centre del món perquè havien conquistat el món. L'*ego extermino* és la lògica del genocidi/epistemicidi que media el "jo conquiste" amb el racisme/sexisme epistèmic del "jo pense", com el nou fonament del coneixement en el món modern/colonial.

Més concretament, l'*ego exterminare* pot situar-se en els quatre genocidis i/o epistemicidis del segle XVI, que es van dur a terme 1) contra els musulmans i els jueus en la conquesta d'Al-Àndalus en nom de la «puresa de la sang»; 2) contra els pobles indígenes, primer en les Amèriques i després a Àsia; 3) contra els africans amb el comerç captiu i la seua esclavitud en les Amèriques; 4) contra les dones que practicaven i transmetien el coneixement indoeuropeu a Europa cremades vives i acusades de bruixes.

Segons Grosfoguel, aquests quatre genocidis estan interrelacionats i “constitutius de les estructures epistèmiques del món modern/colonial” i del privilegi epistèmic masculí occidental, i podem veure vertaderament aquests genocidis reflectits en la fundació dels Estats Units, en particular en la massacre dels pobles indígenes, la tracta transatlàntica d'esclaus i en els juís de bruixes de Salem. He sostingut que la seua història genocida ha sigut reprimida en l'inconscient estructural dels Estats Units. Ara bé, també crec que la violència pot explicar-se eloqüentment a través de l'obra antropològica de René Girard, específicament el seu treball sobre el desig mimètic; no obstant això, ara no és el moment d'aprofundir sobre Girard, ja que ens desviaríem un tant de l'objectiu de l'entrevista.

Tornant a les preguntes, estem actualment en un moment molt difícil, ja que ens enfrontem tant a la possible exterminació nuclear, com al desastre ecològic com mai hem pogut imaginar. La globalització neoliberal i l'imperialisme i la colonialitat del poder, tal com han sigut imbricats històricament, han creat un món massivament dividit. Pense en els moviments de la dreta que estan creixent ara a Europa: França (Front Nacional), Països Baixos (Partit per la Llibertat, PVV), Àustria (Partit de la Llibertat d'Àustria), Suècia (Suècia Demòcrates), Dinamarca (Partit Popular Danès) Finlàndia (Finlandesos Vertaders), Alemanya (Alternativa per a Alemanya, AfD) i Gran Bretanya (UKIP). Pense en el sorgiment de grups d'odi als Estats Units i organitzacions nacionalistes blanques cada vegada més nombroses que apareixen en llocs web com Stormfront. Els nacionalistes blancs m'han atacat per tindre una esposa xinesa i m'han acusat de diluir la sang de la raça blanca.

Per descomptat, estic feliç per açò!. Els atacs contra immigrants no blancs per part dels euroamericans han augmentat, i de manera molt discernible, l'elecció de Trump ha fet que tals atacs siguen més freqüents. No obstant això, sí que hi ha moviments d'esquerra cada vegada majors a Amèrica del Nord, com *Black Lives Matter* i *Idle No More*. Tenim a Podemos a Espanya, a Grècia a Syriza i a Sinn Féin a Irlanda i no hem d'oblidar l'elecció de Jeremy Corbyn com a líder del Partit Laborista a Anglaterra. Però com Perry Anderson ha assenyalat, els moviments antisistema de la dreta encara toquen la vora en els de l'esquerra. I les forces de producció no estan a punt de canviar sense lluitar. Els treballadors migrants no estan disposats a renunciar. Les forces de producció —l'impuls expansionista del capitalisme d'austeritat actu-

al— no estan dirigides a millorar les vides de les persones, sinó que estan destinades a augmentar; és l'acumulació de capital la que ha portat a una concentració obscena de riquesa i a un planeta a punt de la destrucció. Llavors, no hem de tirar a terra algunes d'aquestes forces de producció si aquests mateixos agents de les forces de producció tenen el control del procés de producció i reproducció democràticament? No tenim llavors que reconfigurar el productivisme en el capitalisme actual basat en l'autoactivitat del productor? I no hem de fer açò com un esforç transnacional? No estic discutint que no fem cas de les lluites locals, per descomptat que aquestes són importants. Però, de què serveix tractar de convèncer els capitalistes que aborden el patiment dels pobres i els oprimits, mentre el capitalisme continua operant i, per la seua mateixa lògica, explotant tota la humanitat treballadora? Hem de reconèixer que hem d'anar més enllà del capitalisme si esperem aconseguir una vertadera igualtat i un major desplegament de poders i capacitats humanes; si realment volem crear les condicions de la possibilitat per a una autèntica interculturalitat. La pregunta que ens hem de fer és: Com suprimir la producció de valor del treball assalariat? Hem d'anar més enllà de la intervenció estatal en l'economia, ja que açò no és socialisme. La intervenció estatal en l'economia (encara que resulta important com a respir temporal), no impedeix el valor productiu del treball, la mà d'obra alienada. De fet, el capital és una relació social del treball abstracte, i és precisament el capital com a relació social la que ha de ser transcendida. Sens dubte, aquest és el repte per a tots nosaltres.

Enfrontar-se als aparells ideològics de l'Estat (que també tenen pràctiques coercitives com la no promoció i sistemes de privilegi per a qui segueix les regles) i als aparells repressius de l'Estat (que també són coercitius en tant que asseguren ideològicament la unitat interna i l'autoritat social via patriotisme i nacionalisme), no és una tasca fàcil. Hi ha disjuncions i desarticulacions dins i entre diferents espais socials de la superestructura i hem de treballar dins d'elles, en els espais dels sistemes legals i ideològics, perquè puguen transformar-se en els interessos de la justícia i economia social.

La lluita és multifacètica. Necessitem protegir els recursos de la naturalesa per a les generacions futures; protegir els ecosistemes i ajudar la biodiversitat; recolzar una economia basada en la comunitat i una democràcia de base que incloga formes participatives i directes, que incorporen pedagogies antiracistes, antibel·licistes, antisexistes i antihomòfobes que respecten la diversitat i treballen des d'una perspectiva post-patriarcal. Hi ha moltes perspectives teòriques que els mestres poden extraure dels estudis de discapacitat crítica, estudis culturals, etnografia crítica, teoria feminista, teoria crítica de la raça, teoria postcolonial i del treball de la nova "Escola decolonial", que precisament treballa des de la premissa següent: la necessitat de lluitar contra la "colonització del poder".

A més, en relació a allò que estic dient, la teologia de l'alliberament ofereix una font tremendament rica d'enteniment del poder estatal com una forma de "pecat so-

cial”. Els poderosos i profunds escrits del jesuïta mexicà José Porfirio Miranda, poden ser d’una il·luminació incommensurable. El seu treball se centra en el comunisme en la Bíblia i en les ensenyances de Jesús. Aquesta obra, crec, ha de tindre prioritat, ja que les esglésies evangèliques estan proliferant en tot Estats Units, i ofereixen interpretacions bíbliques que estan dissenyades per a fomentar i reproduir la lògica de l’imperi i la colonització del poder. El que açò significa per a mi com a educador, està animant els mestres a convertir-se en intel·lectuals públics transdisciplinaris que es dediquen a allò que Henry Giroux ha anomenat la “pedagogia pública”. També crec que els mestres poden aprendre molt de la Revolució Bolivariana a Veneçuela i en la tasca de convertir-se en “pedagogs públics”. La revolució fa els educadors crítics, tant com els educadors crítics fan la revolució. Com ens va ensenyar el Che, les revolucions produeixen subjectivitat i agençament simultàniament (estètica, ètica i ideològica) amb les noves relacions socials de producció. Jo la denominaria com a “agència protagonista”. Un mitjà per a construir un futur radicalment nou.

Creo que és important trobar una teoria més “activa” del coneixement alliberador. No podem tindre una política activa construïda sobre una teoria passiva del coneixement —Paulo Freire ens va ensenyar això—. Aquest és un dels principals problemes. L’altra qüestió pedagògica és l’enfocament en “l’experiència”. La idea ací és que només els més oprimits de la societat poden parlar. Sí, crec que la revolució ha de vindre de baix, però també crec que podem convertir-nos en aliats en la lluita per la justícia social. Només s’aprèn de les experiències que es tenen! No pots ensenyar res a ningú. Només es poden crear contextos i espais perquè les persones aprenguen. Aqueixa declaració sona un poc redundant, però porta un poc de saviesa. Ho vaig escoltar per primera vegada pel gran educador dels Apalatxes, Myles Horton. L’experiència mai parla per si mateixa. Sempre sorgeix de contextos conflictius i sistemes de mediació, estructures i relacions socials. Creure que l’experiència està plenament present en si mateixa, oculta als sers humans el fet que els homes i les dones són els mateixos creadors de fets socials que envolten la raça, la classe, el gènere, la sexualitat, les discapacitats, la identitat, etc. I ací llavors, no es troben raons consistents per les quals s’accepte la naif, però potser històricament inevitable, il·lusió de la inviolabilitat i persistència d’aquests fets socials com a veritat. No obstant això, al mateix temps, necessitem més que principis abstractes per a lluitar per la justícia social, com els que guien els currículums antiracistes i antisexistes o els procediments ecològics per a viure en harmonia amb el planeta. També hem de desafiar i transformar aqueixes circumstàncies materials aparentment més enllà del nostre control, i açò significa desenvolupar una pedagogia de l’alliberament, una pedagogia de la insurrecció.